

Indlæg om phd-afhandlingen:

Træk af den kulturkonservative tænkning. Med stadig hensyn til Villy Sørensens essayistik.

Af Kasper Støvring

Jeg vil i den følgende halve time først sige lidt om ambitionen med min afhandling. Dernæst vil jeg redegøre for forløbet i afhandlingen og for de centrale temaer, jeg undersøger. Endelig vil jeg prøve at sammenfatte og denne undersøgelse i en slags konklusion.

For nu at sige det med titlen på min afhandling, har mit arbejde bestået i at belyse nogle afgørende ”træk af den kulturkonservative tænkning” gennem en fremstilling af Villy Sørensens essayistiske forfatterskab.

Meget kort sagt har det været min ambition at sammenligne Sørensen med en række centrale, men vidt forskellige tænkere i den konservative tradition for dermed at kunne læse forfatterskabet på en ny måde.

Ambition

Villy Sørensens forfatterskab, der blev indledt i 1953 og afsluttet ved hans død i 2001, er for længst blevet kanoniseret som et af de væsentligste i det tyvende århundredes danske litteratur.

Hans analytiske omgang med dansk og europæisk litteratur er mangesidigt. Det er både historisk, æstetisk, filosofisk og ikke mindst kritisk. Det er i kraft heraf, at han har været medvirkende til at forny litteraturen og kulturdebatten her til lands.

Men dét til trods var der, da jeg i sin tid formulerede mit phd-projekt, ikke udarbejdet en større videnskabelig fremstilling af Sørensens kulturkritik, der ellers fylder så meget i hans omfangsrige essayistik. Derfor satte jeg mig for at fremme kendskabet til denne vigtige kulturkritiske side af forfatterskabet og samtidig kaste nyt lys over det.

En af mine motivationer for at skrive afhandlingen har således været at udfylde et tomrum i litteraturhistorien. Det relativt sparsomme, der hidtil er skrevet om essayistikken, er desuden blottet for en række af de aspekter, jeg har ønsket at undersøge.

Interessen for Sørensen's essayistik og hele det kulturhistoriske opbrud omkring 1960 er ellers steget markant i de seneste år. Det er især sket i forbindelse med debatten omkring den kulturradikale kunstforståelse, der er døbt ”den danske modernismekonstruktion”.

Men Sørensen's essayistik har ikke kun en historisk interesse for mig. Min ambition med afhandlingen har også været at *aktualisere* hans kulturkritik.

Det har jeg blandt andet forsøgt ved at analysere de kulturkonservative temaer, der løber som en tråd igennem forfatterskabet, og som heller ikke tidligere er blevet undersøgt grundigt i den hjemlige humanistiske forskning.

Denne analyse har jeg baseret på en tematisk og komparativ tilgang til stoffet. Jeg har arbejdet på tværs af de æstetiske, filosofiske og sociologiske sider af Sørensen's forfatterskab.

Samtidig har jeg konstant inddraget andre relevante forfattere og værker fra den konservative tradition, der enten har en betydningsfuld status i traditionen eller på markant vis formulerer konservative ideer.

Ved at anlægge en kulturkonservativ vinkel på Sørensen's essayistik bliver det også muligt at *perspektivere* hans kulturkritik og læse den ind i en bredere sammenhæng, både idéhistorisk og internationalt. Og altså ikke kun en ren dansk og nyere sammenhæng.

På den måde bliver perspektivet på Sørensen's essayistik en måde at afgrænse min fremstilling af konservatismen. Visse sider af Sørensen's forfatterskab illuminerer konservatismen, mens andre kritiserer den.

Jeg har imidlertid begrænset mig til at fremstille Sørensen's kulturkonservatisme. Dog noterer jeg, at dele af forfatterskabet faktisk ikke er konservativt, men derimod kulturradikalt.

Heraf fremgår endnu en ambition med min afhandling. Nemlig at fremstille et *korrektiv* til kulturradikalismen, som Sørensen er blevet opfattet som repræsentant for, og som har præget det meste af efterkrigstidens danske kulturliv.

Det er derfor efter min mening på tide, at vi kommer ud over de dogmer, der efter min mening præger både kulturradikalismen og store dele af den receptionshistorie, der knytter sig til Sørensen's forfatterskab.

Lad mig prøve at sige lidt om denne korrigerende af den kulturradikale tolkning af forfatterskabet.

Korrigerende af den kulturradikale tolkning

Villy Sørensen bruger ikke ordet konservativ om sig selv, ja, det er endda sjældent, at han overhovedet bruger ordet konservativ, og når det sker, er det oftest kritisk ment. Imidlertid er det min antagelse, at konservatismen altid – i en kulturkritisk form – har været en integreret del af hans tænkning.

Forfatteren Peter Øvig Knudsen har i sin samtale med Sørensen i bogen *Børn skal ikke lege under fuldmånen* fra 1996 gjort opmærksom på det, Øvig Knudsen opfatter som et enestående holdningsskift i Sørensen's forfatterskab.

Dette angivelige holdningsskift kom til udtryk i Sørensen's takketale ved modtagelsen af Paul Hammerich-prisen i 1994. Som det mest eksplicite sted i forfatterskabet overhovedet knytter Sørensen i denne tale an til det, han kalder en ”godartet kulturkonservatisme”.

Men Øvig Knudsen tager fejl, når han mener at se en vending hos Sørensen med denne bekendelse til konservatismen. Konservatismen har altid været implicit til stede i Sørensen's forfatterskab.

Men den har ganske rigtigt været overset i receptionen af forfatterskabet, ligesom den har været overset af Sørensen selv, der kun i tilbageblikket kan se tilstedeværelsen af konservatismen.

Det er derfor, at jeg har anset det for nødvendigt at udføre et revurderings- og rekonstruktionsarbejde, som jeg allerede har indledt i forskellige artikler og i min bog om Sørensen's poetik og litterære kritik *Det etiske kunstværk* fra 2006.

Hovedambitionen med min ph.d.-afhandling har altså været at anlægge en ny vinkel på forfatterskabet, der kan samles i begrebet om kulturkonservatisme.

Mit ærinde har været at bringe andre, mere beslægtede konstellationer frem, der ikke følger de almindelige læsninger af forfatterskabet som kulturradikalt. Og det gælder

hvad enten disse læsninger har været positive eller negative som f.eks. ”Koldingskolens”, der er repræsenteret af litteraterne Anne-Marie Mai, Anne Borup og Jon Helt Haarder, der også kritiserer forfatterskabets kulturradikale aspekter.

Derfor har jeg polemiseret med bl.a. disse litterater og forsøgt at vise, at Sørensens forståelse af kunst, menneske og samfund ikke har den opbyggelige kulturradikale karakter, den ofte tilskrives. Jeg har så at sige forsøgt at frigøre Sørensens frigørelsesprojekt, der alt for længe har været spærret inde i et kulturradikalt humanismeideal.

Det er kort sagt min overbevisning, at ethvert forfatterskab skal læses på en ny måde, hvis det stadig skal have noget at sige samtidens læsere og bevare sin kanoniske status. Det gælder også Sørensens forfatterskab.

Jeg vil nu gå over til at sige noget om den tematiske opdeling af min afhandling.

Tematisk opdeling og forløb

Når man læser Villy Sørensens essayistiske forfatterskab, bliver man ofte slået over, hvor bredt det spænder. Det rummer både etiske, værditeoretiske og sociale overvejelser på et omfattende æstetisk og filosofisk grundlag.

Men det er lige så slående, at disse synsmåder er indbyrdes forbundne. Det kan tages som et vidnesbyrd om enheden i Sørensens værk og om den konsekvens og kontinuitet, der udmærker hans tænkning.

Også temaerne er overalt de samme i forfatterskabet, med enkelte forskydninger i forhold til, hvordan de betones. Sørensens kulturkritik kredser f.eks. hele tiden om en moderne kriseerkendelse.

Tilsvarende finder man både i det tidlige og i det sene forfatterskab et begreb om en ydre og en indre natur, der fremsættes som et positivt svar på diagnosen af kulturkrisen: Det er først ved at blive bragt i overensstemmelse med naturen, at samfundets værdigrundlag kan genoprettes.

I den forstand er der ikke blot en tematisk sammenhæng igennem hele forfatterskabet, men også en sammenhæng mellem den negative kritik og det positive svar herpå.

Min afhandling er delt op i to hovedafsnit, der henholdsvis fremstiller de æstetiske og filosofiske aspekter af forfatterskabet. Afhandlingens udvikling følger

forfatterskabets; dets udvikling fra æstetik over filosofi til sociologi er basis for min egen fremstilling.

I indledningen udvikler jeg en art minimaldefinition af den kulturkonservative tænkning forstået som en før-politisk og kritisk konservatisme. Udgangspunktet, også hos Sørensen, er en opfattelse af at leve i en moderne epoke, hvor de fælles værdier er opløste.

Det hidtil fælles værdigrundlag er udspaltet i en række autonome værdisystemer, der gensidigt bekriger hinanden og ikke kan opgå i en højere enhed, fordi dennes formål mangler.

Æstetisk

I afhandlingens første hoveddel beskæftiger jeg mig således med *æstetikken*. Hovedværket er her det poetologiske værk *Digtere og dæmoner* fra 1959. Jeg viser, at Villy Sørensen bryder med kulturradikalismens fremskridtstro og optimistiske humanisme.

Sørensens mytiske kunstsyn markerer tilsvarende et brud med kulturradikalismen og en videreførelse af Hereticas konservative kulturkritik og poetik. Den æstetiske tænkning har karakter af en konservativ historie- og traditionsbevidsthed, af det, man kunne kalde en ”dybdeerindring”.

Sørensen arbejder både litterært og filosofisk med den vestlige kulturs bærende mytologier – dvs. den kristne, græske og nordiske mytologi – ud fra den opfattelse, at det er vigtigt at opretholde forbindelsen med det overleverede i kulturen og med det, Sørensen kalder det oprindelige i mennesket.

Myterne opfattes som historisk almene i den forstand, at de udgør en fælles energikilde, som moderne digtere kan øse af, men som den progressive tænkning ifølge Sørensen har en tendens til at lægge bag sig. Tilsvarende leveres en kritik af avantgardens radikalt fornyende projekt og overskridelsesæstetik.

Sidst i hoveddelen om æstetikken fremstiller jeg det konservative historiesyn. I stedet for en lineær tidsanskuelse knyttes der an til en art cyklisk tidsanskuelse. Det indebærer, også for Sørensen, et opgør med traditionsforkastelsen og en besindelse på elementære livsvilkår, som ikke står i menneskets magt at beherske.

Filosofisk

I den *filosofiske* del af forfatterskabet, som jeg fremstiller i afhandlingens anden hoveddel, står et konservativt naturbegreb centralt.

Hovedværkerne er her det kulturfilosofiske værk *Uden mål – og med* fra 1973 og det mere programmatisk værk *Oprør fra midten* fra 1978, der er skrevet sammen med naturvidenskabsmanden Niels I. Meyer og den radikale politiker K. Helveg Petersen.

Kulturkrisen har på det punkt at gøre med to forhold: Dels fremstår samfundet som splittet, fordi det er uden fælles mål, og dels er der indtruffet en økologisk krise. Et middel til at løse krisen og finde et samlende mål for udviklingen er følgelig at artikulere et dybdeøkologisk begreb om den ydre og indre natur.

Den samfundsutopi, som tegnes i *Oprør fra midten*, en utopi, der kaldes ”det humane ligevægtssamfund”, bygger på et naturligt værdigrundlag. Det var Villy Sørensen, der leverede bogens filosofisk begrundede forståelse af menneskets naturlige behov og en lære om den moralske og retsmæssige tilfredsstillelse af disse behov.

Faktisk søger Sørensen at udvikle en på dansk grund temmelig enestående naturretstænkning. Den er udformet i polemik mod især marxismen og behaviorismen. Begge teorier afviser den normative antagelse om menneskets indre natur og opfatter i stedet mennesket som et rent samfundsprodukt.

Men således leverer marxismen og behaviorismen ifølge Sørensen den teoretiske legitimation for et totalitært ”adfærdsteknokrati”, hvor mennesket tilpasses unaturlige, og det vil sige umenneskelige omstændigheder.

Sørensen kritiserer ligeledes naturvidenskaben for at tilsidesætte etiske hensyn til de menneskelige behov. Videnskaben bliver et middel til naturbeherskelse og til at øve rovdrift på naturressourcerne. Her anslås de klassiske konservative temaer som dybdeøkologi og kritik af teknologi og vækstideologi.

Naturbegrebet rejser imidlertid også nogle spørgsmål angående forholdet mellem natur og norm, som Sørensen søger at svare på ved at formulere en konservativ moralfilosofi og antropologi.

Sørensen argumenterer for uskrevne normer som de rette sociale styringsmidler, og en stærk moral er netop nødvendig, eftersom mennesket hverken udelukkende er godt af natur eller er et ”plastisk”, dvs. formbart væsen.

Mennesket er med andre ord også et ondt, dvs. et dynamisk og risikabelt væsen. Det er imidlertid Sørensen opfattelse, at de irrationelle træk i menneskets natur kan kultiveres i retning af det humane.

Han kalder derfor sit standpunkt en ”romantisk oplyst humanisme”. Sørensen søger altså at udvikle et realistisk humanismebegreb, der står i kontrast til et borgerligt og kulturradikalt humanismeideal, der ser bort fra den iboende aggressionsdrift i mennesket.

Socialt

Kulturkrisebestemmelsen er altså overhovedet forudsætningen for Villy Sørensen æstetiske og filosofiske kulturkritik. Det moderne samfund betragtes som et materielt overflodssamfund, men et psykisk mangelsamfund, hvor interessekonflikter underminerer værdifællesskabet.

Men i afhandlingens sidste del formulerer jeg det vel nok mest positive træk af en kulturkonservatisme, sådan som den lader sig læse ud af Sørensen forfatterskab. Heri ligger et bud på det gode samfund, som er det normativt integrerede samfund.

Sørensen viderefører dels den republikanske idé om borgeren som politisk deltager i det fælles bedste og dels den kommunitaristiske idé om, at de moderne liberaldemokratiske samfund ikke blot skal være retsligt, men også sædeligt integrerede.

Begge idétraditioner rummer en konservativ liberalismekritik, der altså også praktiseres hos Sørensen.

I det afsluttende kapitel søger jeg at sammenfatte Sørensen kulturkonservatisme som en ”ironisk humanisme”, der er beslægtet med den tyske forfatter Thomas Manns humanisme.

Lad mig her hen imod slutningen af mit oplæg sige lidt om denne i hvert fald foreløbige konklusion på mit arbejde.

Villy Sørensen og kulturkonservatismen

Jeg har i min afhandling forsøgt at vise, at det er forkert at opfatte konservatismen som en konstant anti-liberal kritik, der markerer en modstand mod oplysningen. Det var kun, hvad de reaktionære og radikale konservative mente.

Konservatismen opstår også *indenfor* oplysningen som et korrektiv til den og er som sådan at betragte som en alternativ oplysningstradition. Det liberale, oplyste demokrati kan netop kun blive styrket af at tage den konservative, herunder også den radikalkonservative kritik til efterretning.

Den radikalkonservative livsfilosofi bliver først farlig, når dens had til etablerede ordninger eroderer demokratiet og oplysningen. Så må den kritiseres af kulturkonservatismen, der mener, at det moderne samfund er en kulturel trading, der historisk har udviklet bevaringsværdige institutioner og normer.

Fra sin fritstående position viser en forfatter som Villy Sørensen, at det er muligt at vende sig polemisk mod det defensive demokrati- og humanitetsideal, der præger strømninger som kulturradikalismen og den borgerlige humanisme, strømninger som netop fortrænger den gamle reaktionære kulturkritik.

Opgaven for Sørensen er at skabe det, man kan kalde en rationel indreflekteret irrationalitet, der inkluderer konservatismens idiosynkrasier og affekter og al dens vedhæng af kulturpessimisme, udviklings skepsis og desillusioneret tankegods, der ofte har ført til en offentlig skandalisering af konservatismen.

Der må altså, kort sagt, sondres mellem ideologiske standpunkter og psykologiske indsigter. Ikke for ingenting kalder Sørensen sin egen position for en humanisme, der er *romantisk* oplyst.

Ironisk humanisme

Det er præcist på det punkt, at Villy Sørensen er beslægtet med Thomas Mann. De er fælles om at artikulere en spænding mellem humanisme og pessimisme og en åbenhed over for de kræfter i psyken, der ligger et niveau under den kultiverede anstændighed og fornuftens dyder.

Det er denne spænding og åbenhed, der beriger deres humanisme med livskloge erfaringer og baner vej for en illusionsløs praktisering af humanismen.

Sørensen har selv karakteriseret sin tvetydige kunstneriske og filosofiske bestræbelse som en ”ironisk humanisme”, der også kan sammenlignes med den ironiske tysker Thomas Manns humanisme.

Om denne bestræbelse siger Sørensen, at den på én gang bygger på en fundamental tillid og mistillid til mennesket, og at den fastholder de ubehagelige realiteter, men også de fantastiske muligheder. Det er netop den spænding, der frisætter ironien.

Med den ironiske humanisme placerer Sørensen sig i forlængelse af den konservative kritik af oplysningstraditionen og trækker også på samme realistiske antropologi.

Men det er en konservatisme, der har frafiltreret det antimoderne og udemokratiske tankegods, og således er den snarere et korrektiv til oplysningens abstrakte humanisme og opbyggelige moralisme.

Nogle af de sidste ord i Sørensens forfatterskab lyder, og jeg citerer: ”At digtningen har en forankring i noget, der stikker dybere end moralen, det mener jeg er indlysende. For mig drejer det sig i nogen grad om at kanalisere de kræfter, ikke så digtningen bliver moralsk, men så kræfterne bliver formet.”

Det lyder som noget nær Sørensens testamente: Menneskenaturens irrationelle kræfter kan tæmmes og kanaliseres ind i humane former, og dét er jo også tankeformen bag oplysningens selvoplysning, for nu at rekapitulere en gammel travet.